

HADİSLER İŞİĞİNDA İSTİHDAM ANLAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM

ATTITUDE TOWARDS THE DISABLED AT EMPLOYMENT SENSE IN THE LIGHT OF
HADITHS

REŞAT AHMET AĞAOĞLU

DR. ÖĞR. ÜYESİ, ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ, HADİS ANABİLİM DALI

rashadatahmadov@ardahan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-8924-9165>

 <http://dx.doi.org/10.29228/k7auifd.10.10>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received 1
4 Nisan / April 2019

Kabul Tarihi / Accepted
10 Haziran / June 2019

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as Ağaoğlu, Reşat Ahmet, "Hadisler Işığında İstihdam Anlamında Engellilere Yönelik Tutum [Attitude Towards the Disabled at Employment Sense in the Light of Hadiths]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2018): 273-289.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

HADİSLER İŞİĞİNDA İSTİHDAM ANLAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK TUTUM

Öz

Devletin ihtiyaçları doğrultusunda fertlerin yeteneklerine göre istihdam edilmeleri sürekli devam etmiş, değişik alanlarda ihtiyaç görülen iş veya yerlerde bu yetenekler kullanılmıştır. İslam'ın ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı dönemde de tarım, sanatkârlık, savaş ve diğer alanlarda istihdam söz konusudur. Bu alanlarda istihdam edilebilmesi için bireylerin genellikle sağlıklı olması gerekliydi. Nitekim bazı eski toplumlar sadece ihtiyaç duyulan sağlıklı bireyler toplumda kendilerine yer edinebilmiş, engelli bireyler ise dışlanmış veya buna ortam oluşturularak kendilerini dışlamak için müsaade edilmiştir. İslâm'ın doğuşundan sonra ise eskiden engellilere karşı yanlış olarak yapılan uygulamalar kabul edilmemiş, gelecekte değişik toplumlar tarafından yapılması muhtemel yanlışlıklara da hem teorik hem de pratik uygulamalarla ışık tutulmuştur. Her bir toplumda belirli bir oranda engelli bireylerin olması bir gerçekliktir. Günümüzde tüm toplumlar da belirli oranda engelli bireyler bulunduğu gibi her dönemde ve her toplumda belirli oranda engelli bireyler olmuştur. Hz. Peygamber'in, bu gerçekliği dikkate alarak engelli bireylerin toplumdan daha fazla dışlanmasını engellemek, dolayısıyla hem yetenek ve becerilerinden faydalanmak hem de onları psikolojik olarak zor durumda bırakmamak için birtakım uygulamalar yaptığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, İslâm, İstihdam, Engelli, Toplum.

ATTITUDE TOWARDS THE DISABLED IN TERMS OF EMPLOYMENT IN THE LIGHT OF HADITHS

Abstract

In line with the needs of the state, the recruitment of individuals according to their skills has continued. These skills are used in jobs or places that are needed in different areas. When Islam emerged and started to spread, there was a need for employees in agriculture, craftsmanship, war and other areas. In order to be employed in these areas, individuals generally needed to be healthy. As a matter of fact, in some societies in the past, only the healthy individuals were able to place themselves in the society and the disabled individuals were excluded or allowed to exclude themselves by creating an environment. After the birth of Islam, in the past, the wrong practices against the disabled were not accepted and the possible mistakes that might take place in the future by different societies are shed light on both theoretical and practical applications. It is a reality that there is a certain proportion of people with disabilities in each community. Today, in all societies, individuals with disabilities have been at a certain rate, and in every period and in every society there are some individuals with disabilities. It is possible to say that The Prophet Muhammad made some practices in order not to exclude people with disabilities from the society by taking this reality into account, thus making use of their abilities and skills and not to leave them in a psychologically difficult situation.

Keywords: Hadith, The Prophet Muhammed, Islam, Employment, Disabled, Society.

GİRİŞ

Ter bir toplumda belirli oranda engelli vardır ve sürekli var olmuştur. Bu oran tarihî süreçte savaş ve bulaşıcı hastalıklar gibi etkenlerden dolayı farklılık göstermiştir.¹

Günümüz toplumlarında engelli oranının ortalama yüzde on civarında olması, eski toplumlarda da en azından bu oranda bir engelli kitlesinin olacağını akla getirmektedir. Geçmişte, bazı toplumlarda toplumu engellilerden temizleyerek bu oranın düşürülmesi gibi uygulamalar maalesef görülmüştür. Nitekim yakın tarihte Nazi Almanya'sının buna yönelik uygulamaları utanç vericidir. Daha eski bazı toplumlarda da benzer durumla karşılaşmıştır. Şöyle ki, Sparta'da körler de dâhil engelli çocukların ortadan kaldırılması Solon ve Lycurgus tarafından kanûnîleştirilmiştir. Roma pazarlarında ise, böylesi özelliklere sahip çocukların, içine konarak dağ başlarında terk edilebilecekleri sepet ve çömler diğer eşyalar gibi alenen satılırdı. Cermen kabilelerinde sakat doğan çocuğu babanın suda boğarak ve işe yaramayacak kadar ihtiyarlamış babayı, en yaşlı erkek evladın asmak suretiyle öldürmeğe hakkı olduğu kabul edilmekte idi. Bu duruma günümüzde bile Güney Pasifik adaları ve Avusturalya'nın bazı ilkel kabileleri arasında rastlanmaktadır.²

Anne-babaların, sağlıklarından şüphe ettikleri çocuklarını ortadan kaldırma yetkilerinin bulunduğu eski Roma'da, görme engelli erkeklerin kürekçi olarak kalyonlarda çalıştırıldığı, görme engelli kızların gayr-meşru şekilde kullanıldıkları, bu durumdaki çocukların ise dilencilik yapmaya zorlandıkları bilinmektedir. Eski Çin'de de benzer durumun olduğu kaydedilmiştir.³

Cahiliye Araplarında da engellilere karşı tutumun iyi olmadığı varsayılabilir. Zira söz konusu dönemde kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğünü ve erkek evlatların bir övünme vesilesi olduğunu düşündüğümüzde, engellilere karşı tutumun çok daha vahim olduğunu düşünebiliriz.

İslam düşüncesinde ise engellilere karşı tutum tamamen farklıdır. Şöyle ki, Hz. Peygamber döneminde engelli kişilerin diğer bireylerden ayrılma-

¹ Toplumlar kendi aralarında da engellilerin sayı veya oranı bakımından farklılık arz etmektedirler. Şöyle ki, istatistiğe göre Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 12'si engelli vatandaşlardan oluşurken, Dünya nüfusunun ise ortalama %10-15 ine tekabül etmektedir. Bk. Emine Gül, *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve Kur'an'da Engelliler*, (İstanbul: Akis Kitap, 2005), 11; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti", *D.B.D.*, 6/2 (2006): 37-73. Başka bir kaynakta da Türkiye nüfusunun yüzde 12.29'unun engelli bireylerden oluştuğu belirtilmektedir. Bk. Metin Yerebakan, *Özürlüler Vadisi*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2009), 3.

² Mitat Enç, *Körler (ruhbilim, eğitim ve öğrenimleri)*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947), 3.

³ Enç, *Körler*, 4, 5.

dan dinin muhatabı olduğu, bu özelliklere sahip olanların sadece pozitif ayrımcılık yapılarak sorumluluklarının yüklendiği dikkat çekmektedir.⁴ Âma olan bir kimseye yol göstermenin, sağır ve dilsizlerle ilgilenmenin, bineğine binmeye çalışan engelli birisine yardımcı olmanın ve onlarla ilgilenmenin birer sadaka olduğu İslâm'da,⁵ Müslümanlar bu tavsiyelere sadık kalmış, mümkün olduğu kadarıyla bunları uygulamaya çalışmışlardır. Örneğin, ashabın ileri gelenlerinden biri olan Abdurrahman b. Ka'b, babası âma olunca ona rehberlik etmiş, Cuma namazları sırasında da onu mescide götürmüştür.⁶

Hz. Peygamber'in engellilere karşı tutum ve tavsiyelerinde, sadece yardımlaşma ve böylesi kişilere yardımcı olma çağrısı değil, ayrıca onlara engel olmama, kasten yanlış yol göstermeme ve yoldan saptırmama gibi uyarılar dikkat çekmektedir.⁷

Engelliliğin ayıplanması veya engelli kişilerle alay edilmesi ve özründen dolayı kişinin vasıflanması İslâm'da yasaklanmıştır.⁸ Nitekim Hz. Peygamber'in hanımlarından Yahudi asıllı Safiye hakkında Hz. Aişe, onun kısa boyunu kastederek, "Boyu da pek kısa, yere çok yakın" ifadesini kullandığında Rasûlullah; "Öyle (kötü) bir kelime kullandın ki, denize karışsaydı muhakkak onu bulandırırır" buyurarak onu uyarmıştır.⁹

Diğer taraftan İslâmî literatürde engelliliğin bir imtihan vesilesi olduğu, bununla Allah'ın kullarını denediği şeklinde bir açıklamanın yer aldığını görmekteyiz. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, "Yemin olsun ki sizi bir az korku, bir az açlık, canlardan ve mallardan bir az noksanlaştırmak suretiyle imtihan ederiz" (el-Bakara 2/155), "Her canlı ölümü tadacaktır, sizi bir imtihan olarak hayır ve şerle deniyoruz" (el-Enbiya 21/35) gibi ayetlerde bu açıkça görülmektedir. Ayrıca, "Herhangi bir kulumu gözlerinden mahrum bırakmak suretiyle imtihana tabi tuttuğumda sabrederse, gözlerine karşılık ona Cenneti veririm"¹⁰ şeklinde kaynaklarda yer alan bir kutsî hadiste bu durumun bir imtihan olabileceği açıkça belirtilmektedir.

⁴ İslâmî literatürde engellilerle ilgili sorumluluklar, engelli kimselerin durumuna göre ya tamamen kaldırılmakta, ya da kısmen kaldırılmaktadır. Her insana gücünün üzerinde bir sorumluluk yüklenmeyeceğini (el-Bakara 2/286; el-En'am 6/152; el-Araf 7/42) ve köre, topala, hastaya bir güçlüğün olmadığını söyleyen Kur'an-ı Kerim (en-Nûr 24/61; el-Fetih 48/17), iyileşinceye kadar akıl hastasından kalemin kaldırıldığını söyleyen hadislerden (Buhârî, "Talâk", 11; "Hudûd", 22; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 17; Tirmizî, "Hudûd", 1; Dârimî, "Hudûd", 1) bu açıkça görülmektedir.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Bedreddin Çetiner, TİP, 2. Baskı, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 2: 350; 5: 168-169.

⁶ İbn Mâce, "İkâme", 78.

⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 217, 309, 317.

⁸ Buhârî, "İmân", 22; "Edeb", 44; Tirmizî, "Kıyâme", 51, 54; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 161.

⁹ Tirmizî, "Kıyâme", 51.

¹⁰ Buhârî, "Merdâ", 7.

Bununla birlikte, İslâmî düşüncede engelliliğin mümin veya Müslüman kişilerin günahlarına bir kefaret olduğu,¹¹ hatta dindarlık derecelerine göre imtihanın şiddetinin arttığı şeklinde diğer gayr-ı İslâmî düşüncelerden tamamen farklılık gösteren bir tefekkür bulunmaktadır.¹² Nitekim Hz. Peygamber'in, ayrıca Hz. Yâkub'un, Hz. İbrâhim'in, Hz. İsa'nın, Hz. Mûsâ'nın ve haklarında bilgi verilen diğer peygamberlerden birçoğunun hayatının şiddetli derecede zor ve acı içinde geçtiği bu bakımdan düşündürücüdür.

1. ENGELLİLERİN İSTİHDAMI

Hz. Peygamber'in, göreve getirme siyasetinde ehliyet ve bazı önemli şartları dikkate aldığı, bu şartlara haiz olan özürlü-özürsüz bütün bireyleri istihdam anlamında değerlendirdiği, böylece engelli bireylerin içine kapanık olarak yaşamamalarını temin ettiği, toplum için tehlike ve "yük" olmaktan kurtararak onları topluma kazandırdığı, onları başkalarına el açıp dilenen ve toplumun üretken olmayan kesimi olarak görmediği bir gerçektir.

Hz. Peygamber, tüm Müslümanları cihada ve İslâm'ı yaymaya teşvik ederken, bunun sevabına yeteri kadar değinmiş, bununla birlikte savaşa katılamayan engellileri de unutmamış, onların da sevaba ortak olduklarını ifade etmiştir.¹³ Çünkü engellilik hali, insanın ruh dünyasında moral bozukluğuna ve sıkıntılara yol açabilir. Bunlara katlanmak için kişinin mutlaka manevî desteğe ihtiyacı vardır. İşte hadislerde vaat edilen ecir ve mükâfatlar, bu kişiler için önemli derecede birer destek konumundadır.¹⁴

Kendi kabilesi Benî Sâlim'e namaz kıldıran âma bir sahabi İtbân b. Mâlik'in, kabilesiyle kendi evinin arasında bir vadinin bulunduğunu, sel geldiğinde bu vâdiyi geçerek onların mescidine gitmenin zorlaştığını, bu sebeple Hz. Peygamber'den, kendi evini mescit edinebilmesi için evinde namaz kılmasını rica etmesi, Hz. Peygamber'in de bunun üzerine onun isteğini yerine getirmesi, İslâmî düşünce ve uygulamalarda engellilere kar-

¹¹ Buhârî, "Merda", 1; Müslim, "Birr", 52; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 24.

¹² Tirmizî, "Züh'd", 56.

¹³ Hz. Peygamber, Tebuk seferinden dönerken, özürlerinden dolayı Medîne'de kalan ve bu savaşa katılamayan kişiler hakkında şöyle buyurmuştur: "Siz Medîne'de bir takım kimseler bıraktınız ki, siz yürüdükçe ve bir vadiyi geçtikçe, onlar da orada sizinle. Oradakilerin: Onlar Medîne'de iken nasıl bizimle birlikte olurlar? sorusuna: Evet, onlar Medîne'de kalmışlar, fakat kendilerini özürleri alıkoymuştur". Benzer rivayetler için bk. Buhârî, "Cihâd", 35; "Megâzi", 81; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 19; İbn Mâce, "Cihâd", 6.

¹⁴ Sancaklı Saffet, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti", *D.B.D.*, 6/2 (2006): 37-73.

şı bir saygının ve müsamahakârlığın her zaman fazlasıyla önemsendiğini göstermektedir.¹⁵

Mekke'nin fethi sırasında Hz. Ebû Bekr, âma babası Ebû Kuhâfeyi sırtına alarak Hz. Peygamber'in yanına getirdiğinde, Allah'ın Elçisi'nin ihtiyarın yanına kendilerinin gitmelerinin daha uygun olacağını söylemesi,¹⁶ engelli kimselere karşı saygılı tutumun sağlam bir temelini atıldığına işaret etmektedir.

Hz. Mûsâ'nın konuşma yeteneğinin pek fazla iyi olmaması hali bile onun dinin muhatabı, hatta dinin tebliğcisi olmasına bir engel türetmemiştir. "Dilimden düğümü çöz ki sözümü anlasınlar" (Taha 20/27-28) diye Allah'a hitap etmesi bir bakıma onun konuşma yeteneğinin yeterli bir düzeyde olmadığını akla getirmektedir. Yine onun "Kardeşim Hârûn dil bakımından benden daha güzel konuşur. Onu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder" (el-Kasas 28/34) diye Allah'tan istekte bulunması konumuz açısından düşündürücüdür.¹⁷ Fakat onun bu hususiyetinin peygamberlik icabı doğuştan değil de, sonradan ortaya çıktığı değişik kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁸

Zikredilen örneklerden ve bilgilerden anlaşıldığı üzere, zaman ve toplumdan bağımsız olarak belirli oranda engelli bireylerin varlığı, Hz. Peygamber'in zamanında ise bu özelliklere sahip bireylerin hak ettikleri sorumluluk ve hakları fazlasıyla aldıkları âşikardır. Aşağıda, hem bu konu hem de bedensel ve zihinsel engelliliğe sahip bireylere karşı tutum, onların istihdamı konusunda daha geniş bilgi verilmiştir:

¹⁵ Buhârî, "Ezan", 40; "Teheccüd", 36; Müslim, "İmân", 54; Nesâî, "İmâmet", 10; Mâlik, "Kasru's-Salât", 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 44; 5: 449-450.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 160; 6: 349-350.

¹⁷ Rivayete göre Hz. Mûsâ Allah'tan dilindeki düğümü gidermesi isteğinde bulunmuştu. Onun dilinde çokça konuşmasını engelleyen bir düğüm vardı. Kendisine yardımcı olmak, diliyle fasih bir şekilde kendisinin anlatamayacağı birçok şeyi onun yerine konuşmak için Allah'tan kardeşi Harûn'u yardımcı kılmasını istemişti. Allah-ü Teâlâ da onun istediğini vermiş ve dilindeki düğümü çözmüştür. Bk. Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *Câmiu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, (y.y.: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000), 18: 300.

¹⁸ Peygamberler doğuştan engelli olmazlar. Ancak, daha sonradan bedensel olarak bazı yeteneklerini kaybetmeleri mümkündür. Şöyle ki, ağır hastalığa yakalan Hz. Eyyûb ve görme yeteneğini kaybeden Hz. Yâkub'un durumlarını dikkate almak gerekmektedir. İslâmî kaynaklara göre, Hz. Mûsâ'da sonradan oluşan kekemelik özrü vardı. Bu durumun, daha çocukken Firavun'a yaptığı bir hareket sonucu cezaya çarptırılması, onun da bu hareketi yapmadığı ispat edilsin diye kor ateşi ağzına koymasıyla ortaya çıktığı nakledilmektedir. Bk. Taberî, *Tefsîr*, 19: 538. İlgili başka bir rivayette ise, Hz. Mûsâ çocukken kendisine bir hurma ve bir kor gösterilmiş, o da kuru olarak ağzına koymuştu. Bunun sonucu olarak da Hz. Mûsâ'nın dilinde bir kekemelik oluşmuştu. Bk. Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, nşr. Sâmî b. Muhammed Selâme, (y.y.: D'aru't-Tayyibeti l'in-Neşri ve't-Tavzî, 1420/1999), 6: 236. Gayr-ı İslâmî kaynaklarda da Hz. Mûsâ'nın konuşmasıyla ilgili benzer rivayetler yer almaktadır. Mîsal verecek olursak, Tevrat'ta Hz. Mûsâ'nın çocukken Firavun'un tacını başından alıp kendi başına koyduğu için ceza verildiği, bu cezadan kurtulmak amacıyla korla kendi dilini yaktığı bilgisi geçmektedir. Bk. Çıkış 4/10.

1.1. Bedensel Engelliler ve İstihdam

İlk İslâmî dönemde Müslümanlar birçok savaş yapmışlardır. Bu savaşların birçoğuna Hz. Peygamber bizzat kendisi katılmıştır. Yapılan bu savaşlarda doğal olarak yaralanmaların, sakatlıkların, dolayısıyla bedensel engelliliğin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Sürekli savaş yapmak zorunda kalan, dolayısıyla, bir bakıma savaş toplumu haline gelen Hz. Peygamber dönemi Müslüman toplumunun azımsanmayacak belirli bir oranının da bedensel engellilerden oluşabileceğini dikkate almalıyız.¹⁹ Burada, bu özelliklere sahip bireylerin söz konusu dönemde toplumda nasıl algılandıkları, toplumdaki konumları, idarecilerin istihdam anlamında onlara karşı tutumları gibi konular üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Müslümanlar için en güzel örnek olan Hz. Peygamber, idarecilik sahasında da bu örnek duruşunu sergilemiştir. Fakat O'nun idarecilik sahasındaki bu tutumu sadece sağlıklı bireylere yönelik değildi. O, aynı zamanda bedensel engelli bireylere de, toplumda aktif olmaları, toplumdaki diğer bireylerle kaynaşmayı ve mümkün olduğu kadar kendi geçimlerini kendilerinin temin etmeleri için bir fırsat tanımıştır. Çünkü İslâm'da insanın başkalarına yük olmadan kendisinin ve ailesinin geçimini temin etmesi, üstelik başkalarına yardım etmesi tavsiye ve teşvik edilmektedir.²⁰

Mümkün olduğu kadar engellileri içine kapanık bir durumdan kurtarmak veya onları bu durumdan sürekli uzak tutmak düşüncesinin emareleri Hz. Peygamber'in engellilere karşı tutumunda açıkça görülmektedir. Şöyle ki, müezzinlik yapmış olan Abdullah b. Ümmi Mektûm, âma olduğu için evinin mescide uzaklığı ve mescide götüreceği birisinin bulunmayışı mazeretlerini ileri sürdüğünde, Hz. Peygamber ondan, namaz için ezan okunduğunda duyup duymadığını sormuş, o da duyduğunu söyleyince, Hz. Peygamber mescide gelmesini ve cemaatle namaz kılması gerektiğini söylemiştir.²¹ Bu rivayetle Hz. Peygamber'in, cemaatle geçirilen vaktin çok değerli olacağı mesajını vermesinin yanında, engellilere de kendilerine güven bakımından iyi yönde etki edeceği, onları toplumdaki tecrit etmeyerek, aksine daha da kaynaştıracağı açıktır.

İslâm'da kişinin, dilencilik yaparak geçimini temin etmek yerine, kendi

¹⁹ Abdullah b. Ümmü Mektûm, İbân b. Mâlik, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mes'ûd, Amr b. Cemûh, Amr b. Tufeyl, Muâz b. Cebel, Ka'b b. Mâlik, Umeyr b. Adiy, Osman b. Maz'ûn, Hârise b. Nu'mân, Abdullah b. Ebî Evfâ gibi sahâbiler engelli olarak bilinmektedirler.

²⁰ Buhârî, "Cenâiz", 95; Müslim, "Zekât", 32.

²¹ Müslim, "Mesâcid", 255; Ebû Dâvûd, "Salât", 46.

el emeği ile geçinmesi hadislerden görüldüğü üzere takdir edilmektedir.²² Nitekim Hz. Peygamber, “Bazıları var ki, onlar dilencilikten vaz geçmeyip sürekli dilenme yolundadırlar. Bunlar sonuçta kıyamet günü yüzlerinde bir et parçası olmaksızın Rabb’in huzuruna gelirler”²³ buyurduğunu, bir diğer rivayette de “Her kim, kendine çokça mal edinme amacıyla insanların malını dilenip durursa, hiç şüphe yok ki o, ateş parçası isteyip durmuş olur. Artık o buna göre varsın az veya çok istesin”²⁴ buyurduğunu kaynaklar zikretmektedir. Buradan da açıkça görülmektedir ki, engelli kimselerin bile, mümkün olduğu kadarıyla kendi geçimlerini temin edebilmeleri için, onara çalışma ortamı hazırlayan Hz. Peygamber sağlıklı bir kimsenin dilenmesini, bir bakıma soygunculuk olarak algılamış, dilenmemelerini kendi ashabına sıkı bir şekilde tavsiye etmiştir. Her konuda Hz. Peygamber’i dikkatlice takip eden ve O’nun her yaptığını, her söylediği şeyi aynıyle uygulamaya çalışan ashabı bu konuda da bağlılıklarını göstermiş, mümkün olduğu kadarıyla hiç kimseden bir şey istememeğe gayret etmişlerdir.²⁵

Hz. Peygamber’in bedensel engellilerle ilgili istihdam ilkelerine baktığımızda, O’nun engellileri üzmeden, kırmadan ve onlara tamamen sağlıklı insanlar gibi muamele etmesi dikkat çekmektedir. Burada, yukarıda da bahsedildiği üzere ehliyet konusunun öne çıktığı görülmektedir. Nitekim Muâz b. Cebel’in Yemen’e vali olarak tayin edilmesi ile ilgili bizim ulaştığımız rivayetlerin hiç birisi onun bedensel engelli olduğunu ilk başta bildirmemektedir. Onun bedensel özürlü olduğunu başka konulardan bahsedilen rivayetler vesilesiyle öğrenebiliyoruz.²⁶

Bedensel özürlü sebebiyle²⁷ halka pek fazla kaynayıp karışmayan, bu sebeple Medîne dışından bazı çiçek veya meyveleri toplayarak pazarda satıp geçimini temin eden “Zâhir b. Hirâm el-Eşcaî”²⁸ isimli birisine Hz.

²² Buhârî, “Büyü”, 15; İbn Mâce, “Ticarât”, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 296; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1411/1990), 2: 645. Ayrıca, el emeği ve alın teri ile meydana gelen kazanç, mukaddes bir değer ve en faziletli geçim yoludur. İnsanın değerini belirleyen de onun emeği ve alın teridir. Şüphesiz böyle bir değer ve geçim yolu, yiyecek, içecek, giyecek v emeksen gibi ihtiyaçların karşılanmasında huzur ve bereket kaynağı olur. Bk. Zekeriyâ Güler, *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlâkı*, (İstanbul: İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği (İĞİAD), 2010), 13.

²³ Müslim, “Zekât”, 104; Nesâî, “Zekât”, 83.

²⁴ Müslim, “Zekât”, 105.

²⁵ Hz. Peygamber, kendi ashabına dilenmeme konusunda tavsiyelerde bulunmuş, onlardan bu konuda söz almıştır. Bu sözü ashabı gereğince tutmuşlardır. Hatta onlardan bazıları bineklerinin üzerindeyken kamçuları yere düştüğü halde, hiç kimseden istemeyerek, bizzat kendileri inerek almış, böylece kendi adlarına layık bir davranış sergilemişlerdir. Bk. Müslim, “Zekât”, 35.

²⁶ Muâz b. Cebel’in bedensel engelli olduğunu, namaz kıldırma ile ilgili kendisinden gelen bir rivayetten öğrenmekteyiz. Bk. İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru Sadr, 1388/1968), 3: 584.

²⁷ Ali el-Kârî, *Cem’ü’l-vesâil fi şerhi’s-şemâil*, (Kahire: el-Matbaatu’s-Şerefiyye, ts.), 2: 29; Ebû’l-Fidâ İbn Kesîr, *Şemâilü’l-Resûl*, çev. Naim Erdaoğan, (İstanbul: Temel Neşriyat, 1983), 93.

²⁸ Ebû’l-Fazl Şihâbeddin İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi’s-sahabe*, (Bağdad: Matbaatu’s-Saâde, 1328/1912),

Peygamber'in değer vererek, ona ömrünü unutturmaya çalıştığı ve hayata umutla bakmayı sağladığı dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber, mezkûr kişiyi hem umutlandırmış, hem de başkalarına muhtaç olmadan kendi el emeğiyle geçinmesini takdir etmişti. Şöyle ki Hz. Peygamber; "Zâhir bizim bâdiyemiz (köyümüz), biz de onu şehriyiz"²⁹ buyurmuştur. Yine, bir defasında Hz. Peygamber, dışarıdan Medîne'ye bir şeyler toplayıp satmak için getiren Zâhir'e, pazar yerinde arkadan yaklaşıp, şaka yapmak maksadıyla onun gözlerini kapamış ve onu kastederek satılık bir kölesinin olduğunu söylemişti. Zâhir'in, kendisinin hiçbir işe yaramayacak bir köle olduğuna işaret ederek, böyle bir köleyi hiç kimsenin almayacağını söylemesi üzerine, Hz. Peygamber, onun Allah katında değersiz olmadığını ifade etmiş, dolayısıyla engelli bir kimsenin en çok ihtiyaç duyabileceği manevî desteği ona fazlasıyla vermişti.³⁰

Ensardan Amr b. Cemûh'un da topallık özü bulunduğu, buna rağmen Bedir savaşına katılmak istediği nakledilmektedir. Rivayete göre Hz. Peygamber'in topallığı dolayısıyla savaştan muaf tutması üzerine savaşa katılmayan bu sahabiyi, Uhud savaşına katılmak istediğinde, kendi oğulları ona engel olmaya çalışmış, ancak Rasûlullah, onun savaşa katılma konusundaki ısrarını dikkate alarak izin vermiştir.³¹

Sahabenin ileri gelenlerinden biri olan ve ayakta durduğunda oturanların boyunda ancak görünen çelimsiz bacaklara sahip Abdullah b. Mes'ûd'un bazı önemli görevlere tayin edildiği bilinmektedir.³² Hz. Peygamber, çelimsizliği ve kısa boyluluğunu hiç dikkate almadan, ehil olduğu bazı işlerde görevlendirmiş, böylece ona çok büyük değer vermiş ve her kesi böylesi kimselere karşı saygılı olması konusunda uyarmıştır.³³

6: 452; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-gâbe fi marifeti's-sahâbe*, nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 2: 302.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 323; Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1: 143 (no: 229); Ma'mer b. Râşid, *el-Câmî*, 10: 454; Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr = el-Bahrü'z-zehhâr*, nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah-Âdil b. Said-Sabri, Abdülhalik eş-Şafî, (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009), 13: 319; Ahmed b. Hüseyin Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, 3. bs. (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 6: 280; Beğavî, *Şerhü's-sünne*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş, 2. baskı (Dimaşk-Beirut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1403/1983), 13: 181.

³⁰ Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, 1: 143; İbn Kesir, *Şemâilü'r-Resûl*, 92-93.

³¹ Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 299.

³² İbn İshâk, *Siretü İbn İshâk*, nşr. Süheyl Zekkâr, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 186; Cemâluddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 1: 314-315; İbn Sâd, *et-Tabakât*, 3: 151.

³³ Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber bir bahçede ashabıyla beraberken, Abdullah b. Mes'ûd misvak toplamak için bir ağaca tırmanmış, o sırada rüzgar sebebiyle bacağı açılmıştı. İnce bacakları oradaki her kesin dikkatini çekmiş ve hafif bir gülümsemeye, dolayısıyla da onu küçümser tavırlara sebep olmuştu. Bu duruma çok üzülen Hz. Peygamber, "Yarın mizanda onun ince bacağı, Uhud dağından ağır gelir. Mahşerde sevabı Uhud dağından daha ağır gelecek biri için neden böyle gülüyorsunuz?" diyerek insanların buna dikkat etmeleri ve hiç kimseyi rencide etmemeleri gerektiğine de vurgu yap-

Uhud savaşında bacağından aldığı yaralar sonucu total kalan ve yakalandığı cilt hastalığı sebebiyle, hastalığına şifa olsun diye özel izinle ipek elbise giyen Abdurrahman b. Avf'ın da, kendisine değer veren Hz. Peygamber tarafından Dûmetü'l-Cendele ordu komutanı olarak gönderilmesi bu bakımdan çok anlamlıdır.³⁴

Âma olan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u da bazı işlerde tayin etmesi,³⁵ Hz. Peygamber'in engelli bireylere yönelik istihdâm ilkelerinin bir parçasını teşkil etmektedir. İbn Ümmi Mektûm'un toplam on üç kez Medîne'de istihlâf (Hz. Peygamber'in Medîne'de bulunmayışı sırasında şehri idare etmek) edildiği kaydedilmektedir.³⁶ Bizzat âma olan bir kimsenin bu göreve tayin edilmesi, karşılıklı olarak bazı yararların doğabileceğini göstermektedir. Savaş ve gazvelerin yapıldığı bir dönemde Müslümanların savaşan bireylere daha çok ihtiyaç duymaları dolayısıyla, ehliyetli olmak kaydıyla, böylesi bedensel engellilerin bu iş için daha elverişli olacağı şüphesizdir. Bununla birlikte, her hangi bir işte görevlendirmenin, bedensel özürlü bulunan bireye iyi yönde etki edeceği, kendisine verilen değerink farkında olacağı ve toplumdan uzaklaşıp, yararsız ve içine kapanık olmaktan kurtularak, özgüven içinde kendi toplumuna yararlı bir birey olacağı kaçınılmazdır.³⁷

İslâmî anlayışa göre, istihdam edilemeyen bireyler bile toplumdan dışlanmamalı, onlara başta idareciler olmak üzere halkın sahip çıkması gerekmektedir. Hz. Peygamber'in, ölen bir kimsenin, arkasında bakıma muhtaç kimseler bırakması durumunda, bu kişilerin sorumluluklarını bizzat kendisinin yüklenmesi ve bunu açık bir şekilde ifade etmesi bunu göstermektedir.³⁸

mıştır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 431; 5: 131; Ebû'l-Kasım Ali b. Hasan İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbuddin Ebû Saïd Amrevî, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415-1421/1995-2001), 33: 110. Yine Hz. Peygamber'in, engelli kimseler karşı, onları rencide edecek sözlerden ve hareketlerden kaçınması gerektiğine dair bazı hadisleri de bulunmaktadır. Şöyle ki, bir defasında Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e hitaben, Hz. Safiye'nin kısa boylu oluşunu kastederek, "Sana şöyle şöyle olan Safiye yeter" dediği, Hz. Peygamber'in de, "Öyle bir söz söyledin ki, denize karışsa, onu karıştırır (değiştirir)" buyurarak karşılık verdiği bilinmektedir. Bk. Tirmizî, "Kıyâme", 51.

³⁴ İbn Abdilber en Nemerî, *el-İstîâb fî marifeti'l-ashâb*, nşr. Ali Muhammed el-Bicavî, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 4: 1527; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2: 416; 4: 255.

³⁵ Abdullah b. Ümmi Mektûm hem de Hz. Peygamber'in müezzinliğini yapmıştır. Bk. Muhammed b. Cerir Taberî, *Târîhu'r-rusul ve'l-mülûk*, (Beyrut, Dâru't-Türas, 1387/1967), 11: 564; Ebû'l-Hasan Huzâi, Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî, *Tahrîcu'd-delâleti's-sem'iyye*, nşr. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1999), 124. Bununla birlikte, Abdullah b. Ümmü Mektûm'un Medîne'ye dinî eğitim yapmak için Mus'ab b. Umeyr'le birlikte gönderildikleri de kaynaklarda belirtilmektedir. Bk. Buhârî, "Menâkıbu'l-Ensâr", 46.

³⁶ Ebû Dâvûd, "Harâc"; 3; Süleyman b. Ahmed et-Taberanî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, nşr. Târik b. Avzullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 1: 6; Huzâi, *Tahrîc*, 124.

³⁷ Hz. Peygamber döneminde engellilerin istihdamıyla ilgili görüşler için bk: Bünyamin Erul, "Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi", *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, (Ankara: DGB Yayınları, 2005), 78-79.

³⁸ Buhârî, "Ferâiz"; 25; Müslim, "Ferâiz"; 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 356, 456; 4: 131-133.

1.2. Zihinsel Engelliler ve İstihdam

Toplumdaki engellilerin belirli bir kısmını zihinsel engelliler oluşturmaktadır. Örneğin, günümüzde dünya nüfusu içerisindeki engellilerin belirli oranı zihinsel engelli olarak kayda geçilmiştir.³⁹ Türkiye’de de engelli şahısların toplam nüfus içerisindeki oranı kayda alınmıştır.⁴⁰

Fakat burada zihinsel engelliler ve zeka yetersizliği diyebileceğimiz durumla ilgili bazı şeylere de yer vermek gerekmektedir. Şöyle ki, zekanın soyut, zihnî (mantıkî), tabiî (genetik), sosyal, duygusal (hissî), manevî (ruhsal), fitrî ve nefsî gibi değişik türlerinin olduğu bilinmektedir.⁴¹

Yukarıda verilen engelli oranıyla ilgili bilgilerden yola çıkarak, Hz. Peygamber döneminde toplumda belirli bir zihinsel engelli oranının olacağını söylemek mümkündür.⁴² Hz. Peygamber’den gelen bir rivayette, sorumluluğun kaldırıldığı gruplar arasında akıl hastalarının da zikredilmesi, mezkûr dönemde böylesi şahısların olduğunu gösterir mahiyettedir.⁴³

Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetlerde bu tür insanlardan bahsedilmesi de bunu desteklemektedir: “Allah’ın sizin için seçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. Onlarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin” (en-Nisa 4/5) buyrulmuştur. Yine ayette “Eğer borçlu olan kimse akli ermez yahut zayıf, ya da kendisi yazdıramayacak durumda ise velisi onu adaletle yazdırsın” (el-Bakara 2/282) bildirilmektedir.

Ayrıca, Hz. Peygamber döneminde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Alî, Abdullah b. Mes’ûd, Abdullah b. Abbâs, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre ve Hz. Aişe gibi zeka ve yetenek cihetiyle diğerlerinden seçilen özelliklere sahip sahabilerin varlığı bize bunun aksini de düşünmeye fırsat vermektedir.

Hz. Peygamber, zihinsel engellilerle ilgili de bazı tavsiye ve uygulamalarda bulunmuştur. Zihinsel özürlü bulunan bireylerin istihdam edilmesi, herhangi bir sorumluluk taşıyamamalarından dolayı söz konusu değildir. Fakat zihinsel engelliliğin derecelerinin farklılık arzettiği zikredilmesi ge-

³⁹ Mesela, zihinsel engelli bireylerin Almanya’daki oranı 1987 istatistiğine göre yüzde 0.93 civarında olmuştur. Bk. Makbule Ölçen-Ali Nejat Ölçen, *Özürlüler Hukuku: Almanya’da Özürlülerin Üretken Dünyası*, y.y.: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı, 1991), 50.

⁴⁰ Türkiye’de ortopedik, görme, işitme, konuşma ve zihinsel engellilerin toplam nüfus içerisindeki oranı yüzde 2.58’dir. Konuyla ilgili bu ve benzeri bilgiler için bk: www.ozida.gov.tr/arastirma/oztemelgosterge/htm (16.02.2019).

⁴¹ Zeka türleri hakkında daha geniş bilgi için bk: Ali Seyyar, *Zihinsel Özürlülük Açısından Şakacı Sahabi Hz. Nuayman; Peygamberimizin Örnek Davranışlarından Hareketle Günümüzde Zihinsel Özürlüler Nasıl Korunmalıdır?* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 15-18.

⁴² Söz konusu dönemde zihinsel engelliliğin varlığıyla birlikte, bunun sahabenin temel özellikleriyle çelişemeyeceğini ifade etmek gerekmektedir.

⁴³ Buhârî, “Talâk”, 11; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17; Tirmizî, “Hudûd”, 1.

reken bir husustur. Çünkü zihinsel engelliler arasında, genel zeka fonksiyonunun ortalamanın altında olması, toplum kurallarına uymada yetersizlik durumu, toplum hayatına intibâk sağlamada yetersizlik gibi özelliklerle birlikte, zeka düzeyi (IQ) ölçülerine göre de farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki, insanların büyük çoğunluğunun zeka düzeyleri 100 civarındadır. Çok az insanın zeka düzeyinin bu rakamdan yukarı veya 70-ten aşağı olduğu saptanmıştır. Zeka düzeyleri 70-in altında olan insanlar zihinsel engelli kapsamına girmektedirler. Bunlar da kendi aralarında hafif düzeyde zihinsel gelişme geriliği (IQ düzeyi 50-70), orta düzeyde zihinsel gelişme geriliği (IQ düzeyi 35-50), ağır düzeyde zihinsel gelişme geriliği (IQ düzeyi 20-35) ve ileri derecede ağır zihinsel gelişme geriliği (IQ düzeyi 0-20) kısımlarda değerlendirilmektedir.⁴⁴

Mümkün olduğu kadarıyla belirli işlerde çalışabilecek kabiliyetteki şahısların, daha önce yaptıkları işi devam ettirmelerine müsaade eden Hz. Peygamber'in, hatta bunlara özel bazı uygulamalarının olduğunu görmekteyiz. Örneğin, ashaptan ticaretle uğraşan Munkız b. Amr isimli birisinin, daha sonra bazı aklî melekelerini kaybetmesinden dolayı dilinde tutukluk meydana geldiği, fakat buna rağmen yine de ticarete devam ettiği ve sürekli aldandığı zikredilir. Bunun için çözüm arayışıyla gelen Munkız'a, Hz. Peygamber, ticaret yaptığı sırada "aldatma yok" demesini ve üzerinde alışveriş yaptığı mallarda üç gün muhayyerlik hakkının olduğunu satıcılara bildirmesini ve bu tarzda ticaretine devam edebileceğini söylemiştir.⁴⁵

Hz. Peygamber döneminde Medîne'de iskân eden Nuayman b. Amr b. Rifâa el-Ensârî konumuz açısından önem arz etmektedir. Nuayman, ağır şakaları ve davranışlarıyla meşhurdur. Diğerlerinin yaptıkları takdirde hoş karşılanmayacağı bu şaka ve davranışlar için, kendisine çoğu kere hak ettiği cezanın verilmemesi ise dikkat çekmektedir. Şöyle ki, bir defasında bir bedevî, Hz. Peygamber'i ziyaret etmek maksadıyla mescidin avlusuna kadar gelmiş, devesini de mescidin avlusunda çöktürterek içeri girmişti. Orada bulunan ashaptan birisi, Nuayman'dan, Hz. Peygamber'in nasıl olsa devenin bedelini ödeyeceğini söyleyerek, o deveyi kesmesini istemişti. Nuayman hiç itiraz etmeden o deveyi kesmiş ve derisini yüzmeğe başlamıştı. Bedevî, dışarı çıktığında, devesinin durumunu görerek bağırarak ve Hz. Peygamber bunun üzerine dışarıya çıkmıştı. Nuayman saklanmıştı. Hz.

⁴⁴ Seyyar, *Zihinsel Özürlülük*, 21.

⁴⁵ Buhârî, "Büyü", 48; "İstikrâz", 19; Müslim, "Büyü", 33; Ebû Dâvûd, "Büyü", 65; Nesâî, "Büyü", 57; Mâlik, "Büyü", 98; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 80, 129-130.

Peygamber, Nuayman'ı saklandığı yerde bulmuş, fakat ona bir ceza vermeden bedevîye devenin bedelini ödemiş, böylece de işi tatlıya bağlamıştı.⁴⁶

Bir diğer rivayette, aynı kişinin bir yolculukta kendi arkadaşını köle olarak başkalarına sattığı,⁴⁷ pazardan Hz. Peygamber'e hediye etmek niyetiyle bazı şeyler aldığı, fakat parasını ödemek gerektiğinde satıcıyı, parasını Hz. Peygamber ödesin diye O'na getirdiği,⁴⁸ zaman zaman içki içtiği,⁴⁹ çok yaşlı âma birisine karşı yaptığı davranış ve Hz. Osman'a karşı yaptığı ağır şaka⁵⁰ üzerinde durulması gereken bir konudur.

Nuayman'ın davranışlarını ve konuşmalarını ele aldığımızda, Hz. Peygamber'e bal alarak getirmesi gibi olaylarda olduğu gibi, bunlardan bazılarını aşırı iyi niyete yorumlamak mümkün olsa bile, Hz. Osman'ın kafasının yarılmasına sebebiyet vermek, mescide bevletmeye vesile olmak ve kendi arkadaşını satmak gibi olaylarda ise böyle söylemek çok zordur. Ayrıca, Hz. Peygamber ve ashabının, diğerlerinin yapacağı bir durumda kesinlikle ceza verilecek söz konusu durumlarda Nuayman'a ceza vermeleri, aksine bazen onun davranışlarına güldükleri dikkat çekmektedir. Yani bu durumda, neredeyse her kesin, diğerlerinden farklı olarak ona kar-

⁴⁶ İbn Asâkir, *Tarihu Dimâşk*, 62: 146; İbnü'l-Esir, *Usdü'l-gâbe*, 1: 1074; Ebû's-Safa Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, nşr. Ahmed el-Arnaût-Türki Mustafa, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türas, 1420/2000), 27: 83.

⁴⁷ Kaynaklarda yer aldığı üzere Hz. Peygamber vefat etmeden yaklaşık bir sene önce Hz. Ebû Bekir, Süveybit ve Nuayman Busra'ya ticaret amacıyla sefer yapmışlardı. Oradayken, Nuayman eşyaların başında bekleyen Süveybit'in yanına gelerek, ondan yiyecek bir şeyler vermesini istemiş. Süveybit, onun bu isteğini geri çevirerek, Hz. Ebû Bekir gelmeden olmaz, demiş ve onu reddetmişti. Nuayman da bunun üzerine az ileride bulunan deve tüccarlarına giderek onlara, kendisinin bir kölesinin olduğunu söylemiş, sonuçta da Süveybit'i itirazına rağmen köle adıyla onlara satmış ve bedelini de almıştı. Daha sonra ise, Hz. Ebû Bekir gelmiş, durumdan hali, olunca Süveybit'i kurtarmıştı. Bk. İbn Mâce, "Edeb", 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 316; Huzai, *Tahric*, 687.

⁴⁸ Nakledildiğine göre Nuayman Hz. Peygamber'i çok severdi. Buna göre de Medine'ye iyi bir şey getirdiğinde hemen onu alır ve Hz. Peygamber'e getirerek hediye ederdi. Bir defasında da Nuayman'ın, pazarda hoşuna gittiği balı satıcıdan alıp Hz. Peygamber'e hediye etmek için gitmişti. Daha sonra satıcı parayı isteyince onu Hz. Peygamber'e getirmiş, ondan almasını söyleyen Nuayman'a, Hz. Peygamber; "Hani hediye etmiştin?" demişti. Nuayman da, Hz. Peygamber'in bu baldan yemesini çok istediği, fakat parası olmadığı için böyle yaptığını söylemiş, sonuçta bizzat Hz. Peygamber balın parasını ödemişti. Bk. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 352.

⁴⁹ Nuayman'ın bazen içki içtiği, bu sebeple de kendisine had cesası uygulandığı, bunu defalarca tekrar ettiği için Hz. Ömer'in ona lanet ettiği ve kendi hoşnutsuzluğunu ifade ettiği, fakat Hz. Peygamber'in de; "Öyle demeyin, şüphesiz ki o, Allah ve Rasûlü'nü seviyor" diyerek ona karşı oluşan kötü tutumu değiştirmiştir. Bk. Buhârî, "Vekâle", 13; "Hüdûd", 3-4; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3: 393-394; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 352.

⁵⁰ Nuayman, bir defasında gözleri görmeyen, yaklaşık 115 yaşlarında olan Mahreme isimli birisine de ağır şaka yapmıştı. Şöyle ki, mezkûr âma, bir gün mescitte otururken küçük abdestini bozmak için kalkmış, gözleri görmediğinden mescitten dışarı çıktığını sanmış ve oturmak isterken, oradakiler onu ikaz etmişlerdi. Bu sırada Nuayman onun yanına gelmiş ve onu mescidin diğer köşesine götürerek, orada işini görebileceğini söylemiş. Mahreme bevl etmeye başlayınca, mescidin içindekiler bağışmaya başlamış, fakat iş işten geçmişti. Nuayman, Mahreme'ye karşı yaptığı davranışın ardından buna çok kızan âma, eline geçireceğinde asasını kafasına indireceğini söylediği, bu olaydan birkaç gün geçtikten sonra, Halife Hz. Osman da mescitte namaz kılarken Nuayman Mahreme'ye giderek, Hz. Osman'ı Nuayman olarak gösterdiği nakledilmektedir. Mahreme de, namaz kılarken dış dünyayla ilgisini keserek kendini tamamen namaza veren Hz. Osman'ın kafasına asasını indirir ve onu yaralar. Bk. İbn Asâkir, *Tarihu Dimâşk*, 62: 147; Safedî, *el-Vâfi*, 27: 83.

şı müsamahakâr tutumu ve onu hoşgörüyü karşılama konumuz açısından önem arz etmektedir.

Hız. Peygamber'e yakınlığı bulunan Nuayman'ın herhangi bir önemli göreve tayin edilmesi ile ilgili bir kaydın bulunmaması da ayrıca düşündürücüdür. Hız. Peygamber'in, herhangi bir işe tayin ederken, vazifelendireceği kimsenin sorumluluğunun farkında olan ve sadece kendini değil, sorumluluk taşıdığı kişileri de düşünecek kapasitede birisi olmasına dikkat ettiği bilinmektedir. Nitekim Hız. Peygamber her kesin bir çoban mesabesinde olduğunu ve kendi reiyetinden (tebaasından) sorumlu olduğunu söylemiştir.⁵¹

Nuayman'la ilgili zikredilen olaylardan da görüldüğü üzere, onun zihinsel yönüyle diğerlerinden farklı bir yapıya sahip olması dolayısıyla sorumluluk taşıyamadığı için birçok işe uygun olmadığı, buna göre Hız. Peygamber'in de, onu herhangi bir işe tayin etmediğini düşünmek mümkündür.

SONUÇ

Değişik sebeplerin etkisiyle farklılık göstermekle birlikte her toplumda belirli oranda engelli bireyler vardır. Tarihî süreçte var olan bu durum İslâm'ın ortaya çıkışı ve yayılmaya başladığı ilk dönemde de tabii ki söz konusudur. Burada asıl önemli olan, toplumda engelli bireylere karşı yönetim veya fertlerin tutumu, onlara yapılan muamelelerin nasıl olduğu, hak ve hukuklarının korunup korunmamasıdır. Bu dönemde engelli bireyler, bazı eski toplumlarda olduğu gibi asla dışlanmamış, aksine Hız. Peygamber'in uygulamalarından görüldüğü üzere onlara karşı hoş ve müsamahakâr bir tutum izlenmiş, onların bilgi, tecrübe ve yeteneklerinden gerektiğinde yararlanılmıştır.

Herkese hoş ve güler yüzle davranmakla birlikte, engelli bireylere yardımcı olmanın, onlara karşı iyi tutum sergilemenin aynı şekilde birer sadaka sayıldığı İslâm'da, engellilik durumu toplumdan dışlanacak veya yerilecek bir durum olarak değil, bir imtihan olarak telakki edilmiş, dolayısıyla sabredilmesi durumunda sevap kazanılacağı belirtilmiştir.

Engellilere karşı tutumun nasıl olması gerektiği ve ilk dönem İslam toplumundaki buna yönelik tutum açıktır. Bu bireylerin istihdam konusuna gelince, Hız. Peygamber'in, ehliyet ve diğer önemli artları taşıdıktan sonra engelli olsun olmasın herkesi istihdam anlamında değerlendirdiği, böylece bir

⁵¹ Buhârî, "Cuma", 10; "İtk", 17, 19; Müslim, "İmâre", 20; Ebû Dâvûd, "Harâç", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2: 5, 54.

tarafından engelli bireylerin içine kapanık olarak yaşamalarını önlediği, diğer taraftan ise onları toplum için “yük” olmaktan ve aynı zamanda kendilerini ait oldukları topluma “yük” olarak görmekten kurtararak faydalı ve üretken olma yolunda ortam hazırlayıp topluma kazandırdığı bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. nşr. Bedreddin Çetiner, TIP. 2. bs. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Ali el-Kârî. *Cem'ü'l-vesâil fî şerhi's-şemâil*. Kahire: el-Matbaatu's-Şerefiyye, ts..
- Beğavî. *Şerhi's-sünne*. nşr. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 2. bs. Dimaşk-Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ. 3. bs. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Bezzâr. *Müsnedü'l-Bezzâr = el-Bahrü'z-zehhâr*. nşr. Mahfuzurrahman Zeynullah-Âdil b. Saîd-Sabrî, Abdülhalik eş-Şafî. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhibbüddin Hatib. Kahire: Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, 1406/1986.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *es-Sünen*. nşr. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. Riyad: Dârü'l-Muğnâ li'n-Neşr ve't-Tevzî, 1421/2000.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Avvâme. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 1419/1998.
- Enç, Mitat. *Körler (ruhbilim, eğitim ve öğrenimleri)*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1947.
- Erul, Bünyamin. “Engellilerle İlgili Hadislerin Analizi”. *Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslâm (Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*. Ankara: DGB Yayınları, 2005.
- Gül, Emine. *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve Kur'an'da Engelliler*. İstanbul: Akis Kitap, 2005.
- Güler, Zekeriya. *40 Hadiste İş ve Ticaret Ahlâkı*. İstanbul: İktisadi Girişim ve İş Ahlâkı Derneği (İGİAD), 2010.
- Hâkim en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Huzâî, Ebû'l-Hasan, Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî. *Tahrîcu'd-delâleti's-sem'iyye*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslamî, 1419/1999.

- İbn Abdilber en Nemerî. *el-İstîâb fî marifeti'l-ashâb*. nşr. Ali Muhammed el-Bicavî. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1412/1992.
- İbn Asâkîr, Ebû'l-Kasım Ali b. Hasan. *Târihu medineti Dımaşk*. nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Amrevî. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1415/1995.
- İbn Hacer el-Askalanî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe*. nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekkâ - İbrahim el-Ebyarî - Abdülhafız eş-Şelebî. 2. bs. Kahire: Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1375/1955.
- İbn İshâk. *Sîretü İbn İshâk*. nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Kerîm*. nşr. Sâmî b. Muhammed Selâme. y.y.: D'aru't-Tayyibeti li'n-Neşri ve't-Tavzi, 1420/1999.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ. *Şemâilü'r-Resûl*. çev. Naim Erdaoğan. İstanbul: Temel Neşriyat, 1983.
- İbn Mâce. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. y.y.: Dârü İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dârü Sadr, 1388/1968.
- İbnü'l-Esîr. *Usdü'l-gâbe*. nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmî*. nşr. Habiburrahman el-A'zamî. Beyrut: Tavziü'l-Mektebi'l-İslamî, 1403/1982.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Mahmûd Muhammed Halîl. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1992.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. Kahire: Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1955.
- Nesâî. *es-Sünen*. nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî-Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Ölçen, Makbule-Ali Nejat Ölçen. *Özürlüler Hukuku: Almanya'da Özürlülerin Üretken Dünyası*. y.y.: Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme ve Koruma Vakfı. 1991.
- Safedî, Ebû's-Safa. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. nşr. Ahmed el-Arnaût-Türkî Mustafa. Beyrut: Dârü İhyâit-Tûras, 1420/2000.
- Sancaklı, Saffet. Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tesbiti. *D.B.D.* 6/2. (2006). 37-73.

- Seyyar, Ali. *Zihinsel Özürlülük Açısından Şakacı Sahabi Hz. Nuayman; Peygamberimizin Örnek Davranışlarından Hareketle Günümüzde Zihinsel Özürlüler Nasıl Korunmalıdır?* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Taberanî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsât*. nşr. Târik b. Avzullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyinî. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru't-Türas, 1387/1967.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. y.y.: Müessesetü'r-Risale, 1420/2000.
- Tevrat. Çıkış. 4/10.
- Tirmizî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1382/1962.
- Tirmizî. *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Yerebakan, Metin. *Özürlüler Vadisi*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, 2009.